

بررسی مکان از منظر هرمنوتیک فلسفی هایدگر (مطالعه موردی: فرهنگسرای نیاوران)

چکیده

در دوران معاصر، انسان‌ها موفق به کشف زوایایی از مقوله هرمنوتیک شده‌اند که همیشه در حال انجام آن بوده‌اند، ولی کمتر به آن توجه کرده‌اند. هرمنوتیک فلسفی به معنای دقیق کلمه، مشخصاً به فهم اشاره می‌کند و آن هم، فهم خالص است. در فرآیند ادراک و فهم هر مقوله‌ای اصولاً دو سویه وجود دارد. یک سویه در اثر و یک سویه در مخاطب. دنیای هرمنوتیک فلسفی هایدگر مربوط به زبان مخاطب و نحوه برخورد او با اثر است. ارتباط بین مخاطب و اثر یک ارتباط فلسفی می‌باشد. بحث مکانمندی یکی از محورهای اصلی هرمنوتیک هایدگر است. تلاش برای تطبیقی کاربردی آن با مکان‌های کنونی می‌تواند زمینه را برای بهره‌جویی بهتر انسان از مکان در معماری مدرن فراهم سازد. پژوهش حاضر از روش استدلال منطقی با تکیه بر روش پژوهش کیفی و توصیفی و تحلیلی با دیدگاه هرمنوتیک فلسفی انجام گرفته است. گردآوری اطلاعات در دو دسته اسنادی (کتابخانه‌ای) و میدانی بوده، محقق با انجام مصاحبه‌های باز و عمیق با کشف ابعاد تقریبی از طریق خوانش متون به اشتراک گذاشته از روایت مکان هایدگر و شولتز و کاربران، می‌توان به مدلی برای ارائه الگوها و مؤلفه‌های کیفی مؤثر بر فضاهای معماری در فرایند فهم مکان و احساس این همانی با فضا دست یابیم. مؤلفه‌های به دست آمده از یافته‌های تحقیق برای فهم مکان فرهنگسرای نیاوران شامل: جهت‌یابی، شناسایی، خط آسمان، دیالکتیک بیرون و درون، هندسه و محیط که میزان تأثیرگذاری این مؤلفه‌ها را در فرایند خلق مکان می‌توان خوانش کرد.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی مکان از منظر هرمنوتیک فلسفی در معماری.
۲. بررسی مکان‌مندی دازاین با توجه به فرم، فضا و مکان در فرهنگسرای نیاوران

سؤالات پژوهش:

۱. مکان از منظر هایدگر در معماری ب اساس چه مؤلفه‌هایی شکل می‌گیرد؟
 ۲. هرمنوتیک فلسفی هایدگر چگونه در فرهنگسرای نیاوران نمود پیدا می‌کند؟
- کلیدواژه‌ها:** مکان، هرمنوتیک فلسفی، هایدگر، دازاین، فرهنگسرای نیاوران.

معماری امروز بیش از آن که متوجه مکان یک زندگی برای انسان باشد، درگیر تولید انبوه برای حل یک معضل اجتماعی است. اگر چه قرار این است که حاصل کار پاسخی برای حل مشکل انسان باشد، اما موارد متعدد تأثیرگذار در روند طراحی و اجرا برای توجه به نیاز روحانی انسان جایی نمی‌گذارند. بنابراین، دغدغه‌ی اصلی معماری معطوف به کیفیت رابطه‌ی انسان و مکان زیست نیست. امروزه در حوزه معماری، نگرش تفسیری سعی در بازنگری به تعریف مکان و احیای معنای مستتر در فضاها برای انسان ساخت را دارد. معنامندی فضایی از مهم‌ترین راه کارهای کیفیت بخشی به فضای معماری است و طراحان و معماران در این زمینه تلاش می‌کنند. در این راستا فلسفه مارتین هایدگر^۱ در رابطه با مکان می‌تواند در زمینه معماری موثر واقع شود آن چه مهم است، فلسفه هایدگر از دیدگاه پدیدارشناسی^۲ مورد توجه بوده اما از منظر هرمنوتیک فلسفی^۳ در حوزه مکان نگاه نشده است و این می‌تواند گامی موثر در این مطالعه باشد. هایدگر نقطه عطفی در به‌کارگیری واژه دور هرمنوتیکی ایجاد کرد. به دلیل آن که فهم از مقومات دازاین و اجزای ساختار وجودی آدمی است، حلقوی بودن نیز ویژگی ساختار فهم و در نتیجه، وصفی وجودی برای دازاین، از این رو پرداختن به مکان از منظر هرمنوتیک فلسفی با تمرکز بر دور هرمنوتیکی می‌تواند جنبه نوآورانه مقاله حاضر باشد. او به پیش فرض‌های خود و به آوای غیر مستقیم موثر (مولف)، که به صورت فرکانسی در آن اثر ذخیره شده است دسترسی دارد. از آن‌جا که معماری جزئی از ماندگارترین آثار هنری جهان می‌باشد جاری شدن فرکانس‌های اثر معماری در مخاطب بیشتر شکل می‌گیرد و بیشترین امکان را در بین آثار هنری و در مواجهه هرمنوتیک با مخاطبان فراهم می‌کند. معماری ورقی از اوراق فرهنگی انسان است و پدیده فهم دارای جایگاه ویژه و محکمی در آن می‌باشد بنابراین می‌توان نگاه معمار یک اثر را به عنوان نگاه عصری، زمینه مطالعه و فهم هرمنوتیکی قرار داد. هر تصمیمی که در همکاری با افراد دیگر گرفته می‌شود می‌تواند قسمی از فهم که با آگاهی هرمنوتیک سر و کار دارد سود ببرد.

معماری معاصر تهران از جمله موضوعاتی است که می‌تواند زمینه این گونه مطالعات قرار بگیرد. معماری دوره پهلوی دوم از یک سو دوره قوام معماری مدرن و ساخت بناهای دولتی با مصالح و تکنولوژی‌های نوین و از سوی دیگر پیدایش نقد به معماری مدرن و نوعی گرایش به هویت‌طلبی بود. معماری، همانند دیگر هنرها در این دوره نه غربی و نه اسلامی است. که حاصل نگاه ناقص به غرب و برداشت ناآگاهانه از تمدن و تفکر غربی می‌باشد؛ و سبب حضور فرهنگ برزخی شده است. یکی از برجسته‌ترین معماران ایرانی این دوره کامران دیبا می‌باشد. او گونه‌ای نوین از معماری مدرن ایرانی را بنا می‌نهد. که توانست هم‌ترازی سنت و نوگرایی را در جهت ایجاد مکان در کنار یکدیگر به کار ببرد. از جمله بناهای شاخص کامرا دیبا در دهه ۵۰ خورشیدی فرهنگ‌سرای نیاوران است. با توجه به مطالعات صورت گرفته، می‌توان عنوان کرد که بررسی مکان از منظر هرمنوتیک فلسفی هایدگر در نمونه موردی مذکور یک موضوع جدید می‌باشد و سایر مطالعات انجام شده که در راستای این موضوع می‌گنجد به بررسی مکان از دیدگاه پدیدارشناسی بوده، که به طور خلاصه بخشی از آثار داخلی و خارجی در ادامه آمده است: کتاب روح مکان شولتز، ترجمه محمدرضا شیرازی ۱۳۹۰ که بحث مرکزی کتاب مکان است و به ویژگی‌های سکونت‌گاه‌های انسان ساخت و طبیعی می‌پردازد. کتاب هستی، فضا، معماری به بحث فضا اختصاص یافته و در این کتاب به انواع فضا، ساختار و عناصر تشکیل‌دهنده فضا اشاره می‌شود. کتاب مفهوم سکونت شولتز ترجمه محمود امیر احمدی. مقاله بررسی پدیدارشناختی - هرمنوتیک نسبت مکان با هنر معماری که محمد جواد صافیان و همکاران به آشکار کردن پدیدار مکان می‌پردازند. کتاب پدیدارشناسی مکان (۱۳۷۸)، پروین پرتویی. مقاله روایت مکان در آثار معماران معاصر از منظر ادبیات تطبیقی فلسفه و معماری با رویکرد پدیدارشناسی نمونه موردی: موزه هنرهای معاصر تهران (۱۳۹۸)، مرتضی نیک‌فطرت کرد محله حسین ذبیحی، آزاده شاهچراغی. پدیدارشناسی مکان به جانب ارتقاء فضا به مکان شهری (۱۳۸۷)، بمانیان و محمود

^۱ . Martin Heidegger

^۲ . Phenomenology

^۳ . Philosophical hermeneutic

نژاد. مفهوم حس مکان و عوامل شکل‌دهنده آن (۱۳۸۵)، فلاح. درآمدی به علم هرمنوتیک فلسفی کتابی در این زمینه می‌باشد که توسط ژان گروندن^۴ نوشته شده است. کتاب درآمدی به علم هرمنوتیک فلسفی است که دربرگیرنده مقدمه‌ای تاریخی بر هرمنوتیک فلسفی می‌باشد. کتابی دیگر با عنوان هرمنوتیک مدرن گزینه جستارها نیچه، هایدگر، گادامر و... که در سال (۱۳۷۷)، برای اولین بار توسط بابک احمدی، مه‌ران مهاجر و محمد نبوی ترجمه شد. تأثیر هایدگر بر شولتز در کتاب میان زمین و آسمان قابل دریافت است. پایان‌نامه‌ای با عنوان نظریه و عمل معماری و سؤال از پدیدارشناسی توسط محمدرضا شیرازی در سال (۲۰۰۹)، از دانشگاه صنعتی براندنبورگ آلمان از دیگر پژوهش‌ها در این راستا می‌باشد. می‌توان به مقاله‌ای با عنوان بررسی و نقد گرایش‌ها و روش هرمنوتیکی به فهم‌مندی معماری و شهر توسط شهرام شیرمحمدی و سید علی زارع در سال (۱۳۹۴)، در مجله مدیریت شهری به چاپ رسیده است اشاره کرد. در این مقاله ضمن مرور مختصر بر تاریخچه هرمنوتیک (پیشامدرن، مدرن و معاصر) گرایش‌ها و روش‌مندی هرمنوتیکی معاصر به مقوله فهم زیبایی‌شناسی معماری شهری معاصر به طور اخص پرداخته است. موثر، اثر، مخاطب دنیای هرمنوتیک در خوانش متن معماری از جمله مقاله‌های مرتبط با موضوع حاضر می‌باشد، که توسط سعید حقیر در سال (۱۳۸۱)، به چاپ رسیده است. در پژوهش پیش رو که براساس روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای و مشاهدات میدانی انجام شده است بحث مکانمندی در فرهنگسرای خاوران بر مبنای نظریه هایدگر بررسی می‌شود.

نتیجه‌گیری

فرهنگسرای نیاوران یک اثر معماری مربوط به دوران معاصر می‌باشد، که می‌توان حضور مکان را دریافت نمود. جهانی غنی از معنا را می‌توان با در جهان بودن دازاین که رابطه تنگاتنگی با وجود جهان دارد خلق نمود. دازاین وجودی مکانمند دارد و برای پاسخ به مکانیت او باید جهت‌گیری و رفع دوری ایجاد شود. زمانی وجود انسان در مکان جهت پیدا می‌کند که نشانه‌هایی روشن و قابل تشخیص در محیط طراحی شده باشد. فرم ایده‌آل ساخت ساز از دیدگاه هایدگر در نتیجه ارتباط دازاین با مکان میسر میشود. این ارتباط در فرهنگسرای نیاوران با توجه به جهت یابی و خاطره انگیزی که از جمله تأثیرات هرمنوتیک فلسفی هایدگر می‌باشد به وجود آمده است. رسالتی که هایدگر از هرمنوتیک انتظار دارد. یعنی بیرون آوردن معنای مکنون و معلوم کردن ناشناخته‌ها. بنابراین مکان‌مندی دازاین به معماری ترجمه و وجود انسان را توانگر می‌نماید. و در نهایت می‌توان به این مسئله اشاره کرد هر پروژه هرمنوتیک می‌تواند درک چند وجهی داشته باشد. فهم مکان زمانی معنا می‌یابد که تصویری روشن و یکپارچه از آن در ذهن باشد. برای تحقق این منظور به عوامل ذهنی و عینی نیاز است. از جمله عوامل ذهنی می‌توان به عوامل مربوط به شناسایی و عوامل عینی همانند جهت‌یابی اشاره کرد.

منابع

- احمدی، بابک؛ مهاجر، مه‌ران و محمد نبوی. (۱۳۹۵). هرمنوتیک مدرن، چاپ یازدهم، تهران: نشر مرکز.
پرتویی، پروین. (۱۳۷۸). پدیدارشناسی مکان، تهران: فرهنگستان هنر.
ارجمندی، محمود؛ وکیل زاده، مسعود. (۱۳۴۸). «گفتگویی با کامران دیبا»، مجله هنر و معماری، شماره اول، ۴۸-۴۷.
افشار نادری، کامران. (۱۳۷۸). از کاربری تا مکان، مجله معمار، شماره چهارم، ۶-۸.
اصلانیان، یاشار؛ ذبیحی، حسین و رهبری منش، کمال. (۱۳۹۹). ساختارشناسی مفهوم رضایت‌مندی مسکن با رویکرد فلسفه پدیدارشناسی (نمونه موردی: خانه قاجاری شیخ الاسلام و چند مجتمع مسکونی در زنجان)، فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، شماره سی و هفتم، ۱۸-۱.
پرتویی، پروین؛ باقریان، محمد صابر. (۱۳۹۵). بررسی مقایسه‌ای-تطبیقی معنای مرکز در آراء مکتب اصفهان و اندیشه هایدگر، باغ نظر، شماره چهل و هشتم، ۳۰-۱۷.

^۴ . Jan Grunden

پورمند، حسنعلی؛ فلاح، حسین. (۱۳۹۲). پدیدارشناسی مکان، بازخوانی هویت مکانی بافت تاریخی، نشریه کتاب ماه هنر، شماره ۱۸۸، ۲۱-۱۶.

تبریزی، منصوره. (۱۳۹۳). «تحلیل محتوای کیفی از منظر رویکردهای قیاسی و استقرایی»، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره شصت و چهارم، ۱۳۸-۱۰۵.

حسن پور، محمد؛ کیهان پور، محسن و نوروزی طلب، علیرضا. (۱۳۹۵). «ماهیت دور هرمنوتیکی فهم، در زیبایی شناسی تأویل عکس»، باغ نظر، شماره چهل و چهارم، ۱۲-۵.

حقیر، سعید. (۱۳۸۸). «آیا معماری امروز ایران محصول انقلاب اسلامی است؟»، منظر، شماره سوم، ۶۴-۶۲.

حقیر، سعید. (۱۳۸۱). «مؤثر، اثر، مخاطب دنیای هرمنوتیک در خوانش متن معماری»، زیباشناختی، شماره هفتم، ۱۱۷-۱۲۶.

رجبی، روح اله؛ سلیمان حشمت، رضا. (۱۳۹۴). «زبان در اندیشه هایدگر»، حکمت و فلسفه، شماره چهارم، ۴۰-۲۳.

عابدی، حیدر علی. (۱۳۹۰). «کاربرد روش تحقیق پدیدارشناسی در علوم بالینی»، مجله راهبرد، شماره پنجاه و چهار ، ۲۰۷-۲۲۴.

رلف، ادروارد. (۱۳۸۹). مکان و بی مکانی، ترجمه محمد رضا نقصان محمدی و همکاران، تهران: آرمانشهر.

شار، آدام. (۱۳۹۱). هایدگر برای معماران، ترجمه روزبه احمدی نژاد، تهران: طحان.

صارمی، علی اکبر. (۱۳۷۶). ارزش های پایدار در معماری ایران، تهران: سازمان میراث فرهنگی.

ضمیران، محمد. (۱۳۹۳). مجموعه درس گفتارهای هایدگر، تهران: موسسه رخداد تازه.

کوچ، تی. (۱۳۷۵). «رویکردهای تفسیری در تحقیقات پرستاری: تأثیر هوسرل و هایدگر». مجله پرستاری پیشرفته، ۲۱، ۸۲۷-۸۳۶.

کیدر، پل. (۱۳۹۷). گادامر برای معماران، زهرا برادران، تهران: فکر نو.

گروندن، ژان. (۱۳۹۵). درآمدی به علم هرمنوتیک فلسفی، محمد سعید حنایی کاشانی، تهران: مینوی خرد.

لنگ، جان. (۱۳۸۶). آفرینش نظریه معماری، ترجمه: علیرضا عینی فر، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

مدنی پور، علی. (۱۳۷۹). طراحی فضای شهری نگرشی بر فرآیندی اجتماعی و مکانی، ترجمه فرهاد مرتضایی، تهران: شرکت پردازش و برنامه ریزی.

مهدی زاده بیدگلی، زهره؛ میرزا محمدی، محمدحسن و رهنما، اکبر. (۱۳۹۰). «بررسی و تحلیل دیدگاه انسان شناختی هایدگر درباره فناوری و دلالت های آن در تعلیم و تربیت»، دو فصلنامه علمی و پژوهشی دانشگاه شاهد، شماره ششم، ۱۲۸-۱۲۳.

نوربرگ شولتز، کریستیان. (۱۳۸۷). معماری، حضور، زبان و مکان. علیرضا سید احمدیان. تهران: انتشارات نیلوفر.

نوربرگ شولتز، کریستیان. (۱۳۸۲). معماری، معنا و مکانویدانوروز برازجانی، تهران: نشر جان جهان.

نوربرگ شولتز، کریستیان. (۱۳۸۸). روح مکان به سوی پدیدارشناسی معماری، محمدرضا شیرازی، تهران: رخ داد نو.

هایدگر، مارتین. (۱۳۷۹). سرآغاز کار هنری، پرویز ضیاء شهابی، تهران: هرمس.

هایدگر، مارتین. (۱۳۸۱). شعر، زبان و اندیشه رهایی، عباس منوچهری، تهران: انتشارات مولی.

هایدگر، مارتین. (۱۳۸۵). هستی و زمان، سیاوش جمادی، تهران: ققنوس.

واعظی، اصغر؛ فاضلی، فائزه. (۱۳۹۰). «افق فهم در آینه فهم افق»، نشریه فلسفه، شماره دوم، ۸۵-۵۹.

Altman, I. & Setha Low (ed.). (۱۹۹۲). "Place Attachment", Plenum Press, New York.

Gustafson, P. E. R. (2001). MEANINGS OF PLACE: EVERYDAY EXPERIENCE AND THEORETICAL CONCEPTUALIZATIONS. *Journal of Environmental Psychology*, 21(1): 5-16.

of Husserl and Koch, T. (1990). Interpretive approaches in nursing research: The influence of Heidegger. *Journal of Advanced Nursing*, 21, 827-836.

methods in nursing. Philosophical ponderings on qualitative research Munhall, P. (1989). *Nursing Science Quarterly*, 2(1),

Nigh lands, Cambridge, London, M I T press. (1996) .Norberg schulz, C

Sensuous Minimalism, Beijing, China Architecture & Building press. (2002). Pallasma, J

Rapoport, A. (1982). *The meaning of the built environment: a nonverbal communication Press. approach*, Arizona: University of Arizona

Rogers, William. (2003). *Sacramental Dwelling With Nature: Jonson "to penshurt" and Heidegger "building Dwelling Thinking"*. Furman University

Thomas, David R. (2006). A General inductive approach for qualitative data analysis. *American Journal of Evaluation*. Vol 27. No. 2

Tuan, Y.-F. (2001). *Space and place: The perspective of Experience*. Minnea Polis: University of Minnesota pres.